

Megjelent az Európai Utas c folyóiratban

SZENT ÜGYÉRT ÉLJÜNK!

Száz éve született Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész, aki a templomi ének e sorának intésére hallgatva, mindig jó ügyek szolgálatába állt, és a holokauszt idején 1600 zsidó gyermek életét mentette meg.

1946 májusának szokatlanul nyárias délelőttjén kilenc éves kisfiával szállt fel egy öszülő asszony a Zugliget felé tartó villamosra, majd az Árnas út kaptatójának vágtak neki. Hamarosan nagy kert tűnt fel, vörös törzsű cédrusokkal, ritka ösfákkal, és egy valaha elegáns, immár meglehetősen kopott, tágas villa. A csepeli nagyüzemeit elvesztett Weisz Manfréd családja és a vetőmag-kereskedéstől megfosztott Mauthner örökösök ajánlottak fel ingatlanokat a Budakeszi úton vagy környékén, hogy Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész ezekben alakíthassa meg otthonát árvák, félárvak és elhagyott gyerekek számára.

Ide érkeztem én, a kilenc éves kisfiú, mivel a nácik által megölt apám, Sárközi György helyett 1946-ban anyám vette át Illyés Gyula segítőtársaként az irodalmi folyóirat, a Válasz kiadását és szerkesztését, könyvkiadót is indított Fehér Holló néven, tehát nem nagyon maradt ideje gyermekeivel foglalkozni. Féltestvéremmel, Horváth Ádámmal, az Árnas úti Pax intézetbe kerültünk.

Hamarosan ott álltam a nagytiszteletű úr előtt, kissé megszeppenten. Sztéhlo Gábor azonban jóságot sugárzó, jovialis férfiú volt, hangos, barátságos, hátlapogató. Elfogódottságom tehát percek alatt feloldódott.

Akkoriban alapította meg a Pax alapítvány keretében működő intézetén belül Gaudiopolist, a mintegy kétszáz növendék önálló köztársaságát. Mivel bátyám e köztársaságban a kultuszminiszteri tisztséget viselte, protekcióval nem a kicsik valamelyik nagy hálótermébe kerültem, a Budakeszi út távolabb fekvő részén, hanem a gimnazista korúak elit lakóhelyére, a központi irodákat és a Sztéhlo-család lakhelyét is magába foglaló Farkastanya emeletén lévő Vakondhálóba. A villától néhány méternyire rövidesen elkészült egy kis fa ház, két szobájában emeletes ágyakkal, ahová beköltöztek a Gaudiopolis-kormány tagjai. Már nem emlékszem, ott lakott-e a többieknél idősebb Keveházi Laci, a köztársasági elnök, de Horváth Ádám és Weingruber Pista, a ligeti hírneves vendéglő tulajdonosának a fia, bizonyosan. Merthogy különös társadalmi összetétele volt Gaudiopolisnak, azaz az Öröm Városának. Itt volt még néhány a holokauszt idején Sztéhlo Gábor által megmentett gyerekek közül, olyanok, akikért senki sem jelentkezett a háború végeztével, egész családjuk elpusztult a haláltáborokban. A többség a zsidóüldözés miatt árvákból és félárvákból állt, de voltak közöttünk az utcáról a rendőrség által összeszedett csavargó kiskölykök is, továbbá erdélyi menekültek, vagy a történelem forгатagában magukra maradt fiatalok, mint például Keveházi László, akinek a nyilas pártban aktív apja Nyugatra szökött. Sztéhlo Gábor feledte az apák bűneit, ha otthont kereső gyerekek elhelyezéséről volt szó. A gyönyörű parkra néző, emeleti Vakondhálóban épp úgy helyet kapott a holokauszt-túlélő, mint például a gimnazista báró altorjai Apor Tibor, akinek a családjára ráomlott az étterem-részben lévő, német lőszerraktár

felrobbanása miatt összedőlt budai luxus bérpalota, a Regent-ház, és a romok alól egyedül öt szabadították ki élve.

Sztechlo Gábor 1909. szeptember 25-én született Budán, a családi nevét később Szenczyre magyarosító Sztechlo Aladár táblabíró és a svájci származású sörgyáros családból származó Haggemacher Márta gyermekeként. A Bécsi kapu térnél lévő budavári evangélikus templomban keresztelték, melynek falán ma bronz emléktáblája van. Már soproni teológus növendék volt, amikor 1931-ben tanulmányutat tett Finnországban. Iskolákban is megfordult ott, és tapasztalhatta, milyen közösségformáló, egyben kézügyesség növelő dolog a szlőjd műhelymunka. Gyerekek tanulják meg egyszerű esztergagépek kezelését és fa lakberendezési tárgyakat, játékokat készítenek. A szlőjdot Sztechlo Gábor tizenöt évvel később a Pax gyermekotthonba is bevezette. Ennél fontosabb, hogy megismerkedett a finn népfőiskolákkal, és elhatározta, visszatérve megteremti Magyarországon ezt az iskolatípust, amely parasztfiataloknak ad lehetőséget a művelődésre. Hiszen már tizennyolc évesen azt írta a teológiai felvételhez készített önéletrajzában hogy: „Ha Isten megsegít, legfőbb célomnak tartom az egyszerű köznépet a jó létre vezetni...”

Lelkesszé avatása után először Hatvanban szolgált, ahol létrehozta az evangélikus templomot, építésén ő maga is végzett kőműves munkát. Persze finn barátai gyűjtést rendeztek a templom javára. Aztán Raffay püspök átirányította Nagytarcsára, ahol (finn adományból) megalapíthatta az első magyar népfőiskolát. A pártpolitika Sztechlo Gábort nem érdekelte. Csak az volt a célja, hogy megvalósítsa „amit nagy koponyák elgondoltak, de a gyakorlatban kivitelezni nem tudtak.” Előadást tartott ezen a Tessedik Sámuelről elnevezett főiskolán Erdei Ferenc és Kodolányi János is.

Maradhatott volna az ott megnősült lelkész egy életen át Nagytarcsán, de Raffay püspöknek más tervei voltak vele. Budapesten megindult a protestáns egyházak közös Jó Pásztor mozgalma. A cél a református és evangélikus hitre áttért zsidó családok gyermekeinek megmentése volt. Sztechlo Gábor hamarosan arra a meggyőződésre jutott, hogy nem csak ezeket, hanem minden üldözöttet menteni kell. Megkezdte működését az első Jó Pásztor menedék, három zsidó származású protestáns pap: Éliás József, Kádár Imre és Hajós Emil közreműködésével, de vezetéséhez árja s főleg bátor egyházi személyre volt szükség. Az eredeti Jó Pásztor-ház a nyilas razziák miatt alkalmatlanná vált feladata betöltésére, s ekkor derült ki, milyen Isten áldása Sztechlo Gábor szervező- és meggyőző-képessége, fogyhatatlan energiája, és szeretettől vezérelt megnyerő emberi kisugárzása, ugyanis haladéktalanul el kellett kezdeni kisebb, biztosabb menedékek létesítését. Sztechlo a rokonai és ismerősei között nézett körül. Úgy gondolkodott, hogy előkelő magánházaknál el lehet hárítani nyilas járőrök betolakodását. Ha a nyilasoknak az ajtót nyitó vitéz Szenczy Aladár táblabíró vagy Bérc utcai villája kertkapujánál Haggemacher Ottó azt mondja, hogy „de kérem, csak nem képzelik, hogy én zsidókat bujtatok”, akkor a pribékek elkullognak. 1944 novemberében a gellérthegyi Haggemacher ház volt az első, ahol harminc zsidó gyerek búvóhelyre lelt. Máshol zsidók által elhagyott lakásokat szemelt ki Sztechlo, megőrizve ezek tulajdonjogát. A bejáratra felirat került: „Vöröskeresztes hadiárvaház”.

A menedékek száma hamarosan több tucatra emelkedett. A beköltöző elrejtettek mind hamis nevet és hamis okmányokat kaptak, a lakhelyek sváci vagy svéd diplomáciai védelmet. Az élelmezést is a Vöröskereszt biztosította. Gyermekek és felnőttek rejtettek Sztechlo Gábor jóvoltából Pesten, a józsefvárosi Vasas Székházban, vagy Budán, a Tamás utcában, Homonnay főpolgármester villájában.

Nem rég került a kezembe két, tudomásom szerint még publikálatlan dokumentum. Ágnes 2 kódnéven zsidó gyermekek menhelye volt fenn a Várban, az Úri utcában, Ney Ákos miniszteri főtanácsos és Buzinkay Györgyék házában is, s a család őrzött meg két levelet.

A gyermekotthonok vezetőinek

Mihez tartás végett közöljük a következőket: a gyermekotthon egész területe a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottság védelme alatt áll, ennél fogva a fennálló nemzetközi megállapodások és jogszabályok értelmében területenkívüliséget élvez. Ez azt jelenti, hogy az otthon területére sem magánosok, sem polgári, sem katonai hatósági személyek nem léphetnek be a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottság Magyarországi Delegátusának engedélye nélkül.

Ha tehát bármely minőségű polgári vagy katonai közeg be akar lépni az otthon területére, a vezető köteles az illetőt ezen rendelkezésünkre hivatkozva figyelmeztetni arra, hogy engedély nélküli behatolásával a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságának a magyar királyi kormány által elismert területenkívüli jogait sérti meg, melynek súlyos következményei lehetnek.

Erőszakos behatolás esetén a vezető ne tanúsítson ellenállást, hanem azonnal tegyen jelentést Friedrich Born delegátus úrnak (Fillér u. 51. Tel.: 166-444).

Budapest, 1944 november 13. Sztelho Gábor evangélikus lelkész, a Nemzetközi Vöröskereszt gyermekakciójának vezetője.

Háromszázhatvanöt napig tartott az üldözöttek mentése. Sztelho nagytiszteletű úr így írt erről a visszaemlékezésében:

Az én számomra olyan volt ez az év, mint valami álom. /.../ Szinte öntudatlanul cselekedtem azt, amit kellett, a mindennapok feladatait, melyek a tegnaptól folytak át a mába és a mából a holnapba, anélkül, hogy a holnapután pontos körvonalait láttam volna.

Az oroszok bejövetele után Sztelho Gábor a Várban, fiánál tartózkodó gróf Széchenyi Viktor Völgy utcai villájában kezdte összegyűjteni korábbi rejtékhelyeikről a még gondoskodást igénylő gyerekeket. Ekkor írta a második levelet:

- 1. Közöljük a tisztelt Vezetőséggel, hogy otthonaink nem állnak többé a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottság Magyarországi Delegációjának védelme alatt, tekintettel arra, hogy a védelem indító okai megszűntnek tekinthetők. A jövőben tehát sem az épületen a táblát, sem a még ott lévő nővérek és alkalmazottak a jelvényt, karszalagot és fejkendőt nem használhatják s a Nemzetközi Vöröskereszt védelmére sem hivatkozhatnak.*
- 2. A jelezett ok folytán a gyermekakció átalakult Jó Pásztor Gyermekakcióvá, melynek feladata az árván és elhagyottan maradt gyermekek gondozása, ellátása és nevelése.*
- 3. Ellátási nehézségek és egyéb súlyos okok arra vezettek, hogy kislétszámú, egymástól távol fekvő otthonok nem tarthatók fenn. Ezért a bölcs vezetésük alatt eddig dicséretre méltó buzgalommal és igyekezettel irányított otthont is sajnós meg kell szüntetnünk.*

4. *Ha gondozásuk alatt még olyan gyermek volna, akihez sem a szülei sem a hozzátartozói nem tudnak hozzáférni, úgy kérem az ilyen gondozottat, holmijával együtt a Völgy utca 19 szám alatti otthonunkba vezetni.*
5. *Kérem, hogy az otthon összes vagyonával, berendezésével, a felhasznált és megmaradt élelemmel és pénzzel sürgősen elszámolni szíveskedjék.*

*Végül hálásan megköszönöm áldozatos szeretetüket és dícséretes munkájukat. /.../
Budán, 1945 március havában*

Így alakult meg a Pax, majd előkelő, bár megkopott zugligeti villákba költözve, a jánoshegyi kilátó stilizált ábrájával címerén, a Gaudiopolis. Az intézetben belül iskola épült, labdarúgó pálya. A gyerekek irodalmi folyóiratot adtak ki, itt jelentek meg az elemi-iskolás Orbán Ottó első versei és a későbbi neves irodalomtörténész, Szőke György első írásai.

Sztehlo Gábor nem térített az evangélikus egyház nevében. Esténként, vacsora után rövid áhitatott tartott, mindannyian emlékszünk még a zsoltárra, amit ilyenkor énekeltünk: „Ez a nap is csendesen, / megint elmúlt, Istenem. /Semmi bajom nem esett, /szent kezed védelmezett...”

Az élelmezés, a kor viszonyainak megfelelően, vegyes volt. Olykor valamiféle jótéltélek lőtt vadnyulakat hozott a konyhára, máskor a különös ízű svájci tejkonzervvel kevert kávé miatt fintorogtunk. Csak később tudtuk meg, hogy a nagytiszteletű úr szabadkőműves volt, és jelentős segítséget kapott svájci társaitól.

1950-ban az otthont államosították, a gyerekeket szélnek eresztették, a Sztehlo-házaspárt, két gyermekükkel kilakoltatták a kis igazgatói bungalóból. Egyháza nem volt hálás a háború alatti, vagy későbbi tetteiért, segédlelkésznek nevezte ki Kőbányára. Ekkor kezdődtek el a kitelepítések. Az „osztályidegeneket” távoli tájak kis faluiba száműzték, lakásukat pártmunkásoknak utalták ki. Kőbányán többek közt a Dietrich-nővérekre került sor, akik ötven éve éltek a házukban. Sztehlo Gábor csak úgy tudta megsegíteni őket, hogy gyönyörű antik bútorait megőrzésre átvitte a parókiára. Később szerzett egy oldalkocsis motokerékpárt és azon vitt élelmet, gyógyszert a kitelepítetteknek.

Egy egyházi árvaház megszüntetése ellen vívott küzdelme vitte új területre: nyomorék és fogyatékos gyerekeknek létesített otthonokat.

A forradalom leverése után, 1956 végén, felesége és két gyermeke Svájcba távozott. Sztehlo Gábor nem ment velük, nem volt szíve magukra hagyni az általa vezetett, Báthory utcai aggok-háza gondozottait, akik között számos üldözött volt a régi világ elitjéből. Évek múltán végre látogató útlevelet kapott. Ekkor egy jó ismerősétől kérdezte meg, adjon tanácsot: maradjon-e kinn vagy sem? A barát azt tanácsolta, hogy odakint döntsön erről. Alighogy Svájcba érkezett, Sztehlo Gábor súlyos hátfali szívinfarktust kapott. Hosszú kórházi ápolása alatt lejárt az útlevele.

Mikor rendbejött, a svájci egyház rábízta a 3000 méter magasan fekvő, gyönyörű hegyi település: Hoflüh-Hasliberg lakóinak lelkipozását. „De hiszen reformátusok, én meg evangélikus vagyok” – mondta. Megnyugtatták, hogy Svájcban nincs jelentős különbség a két

felekezet között. „De hiszen nem tudok svájci tájszólásban beszélni” – érvelt tovább. „A szószékről csak irodalmi németséggel szabad prédikálni” –hangzott a válasz. Kényelmes új paplakot építettek számára a faluban, amelynek óriási ablakain át a kék égre rajzolódó havas csúcsokra látott. Meglátogattam ott, nagy örömmel fogadott. A falusi asszonyok épp a horgoló-körből jöttek, körül vették, vígan fecsegték. Persze a legvaskosabb svájci dialektusban. Gábor bácsi nagy szeretettel nézte őket. „Olyan aranyosak. Kár, hogy egy árva szót sem értek abból, hogy mit mondanak...”

Elintézte, hogy a svájci protestáns egyház évente tucatnyi fáradt, idős magyar lelkész-házaspárt, diakonisszát üdültessen egy-két hétre.

Hálát csak a megsegítettjeitől kapott, köszönetet, kitüntetést a hazájától életében soha. 1973 elején értesítették, hogy Izrael genfi nagykövetségén átadják számára a zsidómentőknek járó Jad Vashem érmet. Idehaza erről egysoros hír sem jelent meg.

A magaslati viszonyok nem tettek jót Sztéhlo Gábor szívének, ezért áthelyezték Interlakenbe. A Schloss-ban lakott a Sztéhlo-házaspár, az erkélyről a Jungfraut csodálhatta. 1974 május 28-án, a nagytiszteletű úr postáját olvasni leült egy sétaút padjára. A postás, kézbesítő-útját befejezve, néhány órával később járt arra. Az idős pap immár halottan ült a padon. Két héttel később telt volna le a várakozási idő, hogy svájci állampolgárságért folyamodhasson, svájci útlevelel hazalátogathasson.

Hamvai 1984 óta a családi sírban, a Farkasréten nyugosznak.

2009. szeptember 29-én, pontosan születése századik évfordulóján avatták fel anatóliai szürkemárványból faragott, három méter magas szobrát, Vigh Tamás alkotását. A szoborkompozíció kemény, erős alakot ábrázol, szélesre nyíló Luther-kabátban, ami óvva rejti el az üldözötteket.

Sárközi Mátyás